## Del II – När kan man som enskild söka skydd enligt stadgan?

När kan en enskild person söka skydd enligt stadgan?

### 1. De som är berättigade till stadgans skydd

Sedan Maastrichtfördraget trädde i kraft 1993 är alla som är medborgare i en av EU:s medlemsstater automatiskt också EU-medborgare. EU-medborgarskapet är ett komplement till det nationella medborgarskapet och ger en rad rättigheter, inklusive rätten att inte diskrimineras på grund av nationalitet i de fall som omfattas av fördraget, och rätten att fritt röra sig och uppehålla sig inom EU, på de villkor som fastställts i EU-rätten. Mer information om EU-medborgarskapets rättigheter och din rätt att utöva dessa hittar du här.

Det är viktigt att understryka att **EU-medborgare inte är de enda som åtnjuter detta skydd: Tredjelandsmedborgare** och **statslösa personer** kan också åberopa stadgan. **Juridiska personers** rättigheter skyddas också i viss mån av stadgan. För mer om detta, se avsnitt 1.1.

Ett fåtal grundläggande rättigheter i stadgan gäller endast för EU-medborgare. Dessa är

rätt att arbeta och utöva ett fritt valt yrke (artikel 15.1),

näringsfrihet (artikel 16),

rösträtt och valbarhet till Europaparlamentet och i kommunala val (artiklarna 39 och 40),

rätt att fritt röra sig och uppehålla sig inom EU (artikel 45),

rätt till skydd av varje medlemsstats diplomatiska och konsulära myndigheter (artikel 46).

Det bör nämnas att än så länge har EU-domstolen endast tillåtit EU-medborgare att åberopa rätten att inte diskrimineras på grundval av nationalitet inom ramen för fördragen. Denna rättighet anges artikel 18 i EUF-fördraget och nu även i artikel 21.2 i stadgan.

Både EU-medborgare och *tredjelandsmedborgare* kan dock utöva de flesta av de grundläggande rättigheter som anges i EU-stadgan. Den avgörande faktorn är om det påstådda åsidosättandet av de grundläggande rättigheterna kan tillskrivas själva unionen eller en EU-medlemsstat när den genomför EU-rätten. Avsnitt 3 innehåller riktlinjer för dessa situationer.

#### 1.1 Juridiska personer som åtnjuter stadgans skydd

Vissa av stadgans bestämmelser omfattar uttryckligen ”alla juridiska personer som har sitt säte inom unionen”. Juridiska personer har framför allt

rätt till tillgång till EU-institutionernas, organens, kontorens och byråernas handlingar (artikel 42),

rätt att vända sig till Europeiska unionens ombudsman vid missförhållanden i EU-institutionernas, organens, kontorens eller byråernas verksamheter (artikel 43),

rätt att göra framställningar till Europaparlamentet (artikel 44).

I merparten av stadgans bestämmelser sägs dock inget om att bestämmelserna omfattar juridiska personer.

Tvärtom verkar flera av dem vara begränsade till fysiska personer, t.ex. artikel 1 (Människans värdighet), artikel 2 (Rätt till liv), artikel 3 (Människans rätt till integritet), artikel 4 (Förbud mot tortyr och omänsklig eller förnedrande bestraffning och behandling), artikel 5 (Förbud mot slaveri och tvångsarbete), artikel 9 (Rätt att ingå äktenskap och rätt att bilda familj), artikel 18 (Rätt till asyl), artikel 19 (Skydd vid avlägsnande, utvisning och utlämning), artikel 23 (Jämställdhet mellan män och kvinnor), artikel 24 (Barnets rättigheter), artikel 25 (Äldres rättigheter), artikel 26 (Integrering av personer med funktionshinder), artikel 29 (Rätt till tillgång till arbetsförmedlingar), artikel 30 (Skydd mot uppsägning utan saklig grund), artikel 31 (Rättvisa arbetsförhållanden), artikel 32 (Förbud mot barnarbete och skydd av ungdomar i arbetslivet), artikel 33 (Familjeliv och yrkesliv), artikel 34 (Social trygghet och socialt stöd), artikel 39 (Rösträtt och valbarhet till Europaparlamentet), artikel 40 (Rösträtt och valbarhet i kommunala val), artikel 45 (Rörelse- och uppehållsfrihet), artikel 46 (Diplomatiskt och konsulärt skydd).

Enligt EU-domstolens rättspraxis kan dock juridiska personer åberopa vissa av de andra bestämmelserna i stadgan även om det inte uttryckligen anges att de omfattas av rättigheterna, t.ex. artiklarna 7 och 8 om respekt för privatlivet och familjelivet och skydd av personuppgifter (se domen i mål C-92/09, Volker und Markus Schecke), och artikel 47 tredje stycket om tillgång till rättshjälp (se domen i mål C-279/09, DEB). Samtidigt visar EU-domstolens rättspraxis att det skydd som juridiska personer åtnjuter kan skilja sig från det skydd som fysiska personer åtnjuter, både när det gäller skyddets omfattning och nivån på skyddet.

Resterande bestämmelser är otydliga, och det är oklart om de omfattar juridiska personer. Om ett ärende som inbegriper en av dessa bestämmelser på något annat sätt faller inom stadgans tillämpningsområde, kan det var värt att be EU-domstolen att förtydliga huruvida en juridisk person kan åberopa detta skydd.

I sin bedömning kommer EU-domstolen att ta hänsyn till rättspraxis vid Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna för att avgöra om den berörda bestämmelsen i stadgan kan betraktas som ”motsvarande rättighet” i den mening som avses i artikel 52.3 i stadgan (se del III, avsnitten 5 och 5.1 och de ovannämnda domarna i målen *Schecke* och *DEB*).

### 2. De som är skyldiga att respektera stadgan

Enligt artikel 51.1 **är stadgan bindande för**

**EU:s institutioner, organ, kontor och byråer,**

**medlemsstaterna, men endast när de genomför EU-rätten.**

Alla **EU:s institutioner, organ, kontor och byråer** är skyldiga att respektera stadgan. Detsamma gäller för deras anställda när de fullgör sina arbetsuppgifter. De måste respektera stadgan när de antar och tillämpar EU-rättsakter och mer allmänt när de utövar de befogenheter och fullgör de uppgifter som de ålagts i fördragen (EU-fördraget och EUF-fördraget).

Exempel på när EU:s **institutioner, organ, kontor och byråer**, eller någon av deras anställda, åsidosätter de grundläggande rättigheterna är

antagandet av en rättsakt (till exempel ett EU-direktiv eller en EU-förordning) som inte ger tillräckligt skydd vid behandling av personuppgifter,

vägran att ge tillgång till handlingar,

en granskning av kommissionens tjänstemän för att kontrollera överträdelser mot konkurrensreglerna som inte respekterar rätten till privatliv.

Notera att stadgan är bindande för EU:s institutioner, organ, kontor och byråer även när de antar eller tillämpar en rättsakt som även, eller endast, är tänkt att ha verkningar utanför EU. På liknande sätt är stadgan bindande för EU-anställda även när de utför sina uppgifter utanför EU. Exempel på detta är

ett internationellt avtal mellan EU och USA avseende utbyte av personuppgifter,

ett beslut av Europeiska unionens råd om frysning av penningmedel som tillhör en irakisk medborgare, eller en juridisk person med säte i Irak.

När det gäller begreppet ”stat” förtydligas det i förklaringen till artikel 51.1 (för förklaringarna avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna, se del III, avsnitt 6) att detta begrepp innefattar ”de centrala myndigheterna såväl som de regionala och lokala myndigheterna, och offentliga organisationer när de genomför unionsrätten”. Stadgan är även bindande för stater i deras roll som arbetsgivare.
Enligt EU-domstolens fasta rättspraxis innefattar begreppet ”stat” även ”ett organ, oberoende av dess juridiska form, som av staten fått till uppgift, enligt en antagen åtgärd, att tillhandahålla en offentlig tjänst under statens kontroll och i detta syfte har speciella befogenheter som går utöver de som följer de normala reglerna som gäller i förhållanden mellan individer” (se domen i mål C-282/10, *Dominguez*). När ett sådant organ tillämpar EU-rätten är det därför bundet att respektera stadgan på samma sätt som ett statligt organ.
Enligt artikel 51.1 kan därför stadgan åberopas gentemot samtliga åsidosättanden av de grundläggande rättigheter som har sin grund i en akt som antagits av EU:s institutioner, organ, kontor eller byråer. Däremot kan enskilda personer endast åberopa stadgans skydd mot ett åsidosättande av en grundläggande rättighet när åsidosättandet orsakats av en nationell bestämmelse som genomför EU-rätten.
Detta är en **stor skillnad** jämfört med Europakonventionen och de nationella författningarna. En talan kan väckas mot en rättsakt från en EU-medlemsstat om den strider mot den statens författning eller mot Europakonventionen.
För en enskild person är frågan är om det verkligen är lönt att fastställa att en nationell bestämmelse, som påstås strida mot stadgan, antogs inom ramen för genomförandet av EU-rätten.
Ur **den skyddssökandes perspektiv** är det värt att göra denna ansträngning. Om stadgan kan åberopas innebär detta nämligen följande:
Den drabbade kan utnyttja de olika rättsliga och icke-rättsliga skyddsåtgärder som EU-rätten tillhandahåller (se del I, avsnitt 4).
Innan man t.ex. lämnar in ett klagomål om en kränkning av Europakonventionen till Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna måste man först ha uttömt alla nationella rättsmedel (om denna regel och gränserna för dess tillämpning, se Praktiska anvisningar om tillåtlighetskriterier).
De första nationella domstolar som prövar målet kan begära ett förhandsavgörande från EU-domstolen (se avsnitt 4).
EU-rätten ger speciella verkningar på nationell nivå som kan ge offret för kränkningen ett speciellt effektivt skydd, som t.ex. den nationella domstolens skyldighet att upphäva samtliga nationella bestämmelser som strider mot stadgan eller tolka dem i enlighet med stadgan. Den berörda medlemsstaten kan även vara tvungen att betala skadestånd.
När det gäller **förhållande mellan EU-rätten och nationell rätt (det rättsliga perspektivet)** måste det först fastställas om en nationell bestämmelse genomför EU-rätten. Eftersom EU-rätten har företräde framför nationell rätt måste den sistnämnda vara förenlig med EU-rätten.
Inom ramen för genomförandet av EU-rätten är stadgan således referenspunkt för skyddet av de grundläggande rättigheterna. De nationella källorna för skydd av grundläggande rättigheter kan spela en viss roll, men deras relevans beror på hur stark kopplingen är mellan EU-rätten och de nationella bestämmelser som är aktuella i det enskilda fallet (se del III, avsnitt 7).

**2.1 När privata parter måste respektera stadgan**

Privata parter åtnjuter stadgans skydd. De nämns dock inte bland de kategorier som är bundna av stadgan.
Detta betyder dock inte att privata parter aldrig är skyldiga att respektera stadgan.
Enligt EU-domstolen kan en **bestämmelse** i stadgan som **"i sig räcker för att ge enskilda en individuell rättighet som kan åberopas som sådan", åberopas för att upphäva motstridiga nationella bestämmelser, även i tvister mellan privatpersoner** (se domen i mål C-176/12, *Association de médiation sociale,* punkt 47).
*Vi kan ta följande exempel (som baseras på domen i mål C-555/07, Kücükdeveci): A är en privat arbetsgivare och B en av hans anställda. B varslas om uppsägning, med en uppsägningstid på en månad. Detta är i linje med de gällande nationella bestämmelserna i vilka uppsägningstiden är en månad om anställningstiden varit kortare än två år. Anställningsperioder som fullgjorts innan arbetstagaren uppnått 25 års ålder beaktas inte. Enligt B, som varit anställd sedan hon var 18 år gammal, innebär denna bestämmelse diskriminering på grund av ålder. Hon väcker därför talan mot sin arbetsgivare vid en nationell domstol. Den nationella domstolen slår fast att de nationella bestämmelser som påstås vara diskriminerande genomför EU-rätten, i och med att villkoren för uppsägningen faller inom tillämpningsområdet för direktiv 2000/78/EG om inrättande av en allmän ram för likabehandling i arbetslivet. Efter att EU-domstolen bekräftat att de berörda nationella bestämmelserna genomför EU-rätten, konstaterar domstolen att artikel 21.1 i stadgan, som förbjuder all diskriminering på grundval av bland annat ålder, kan åberopas direkt för att underlåta att tillämpa motstridiga nationella bestämmelser, inklusive i tvister som inbegriper privatpersoner. Enligt EU-domstolen är de berörda nationella bestämmelserna diskriminerande på grund av ålder, och därför ska den nationella domstolen inte tillämpa dem på B.*
Om medlemsstaterna inte fullgör sin skyldighet att se till att de nationella bestämmelserna respekterar stadgan kan detta med andra ord leda till att privatpersoner direkt kan åberopa bestämmelserna i stadgan.
Detta unika inslag i stadgan, som kallas **horisontell direkt effekt**, är ett **mervärde jämfört med Europakonventionen**, vars bestämmelser saknar denna effekt.
Den horisontella direkta effekten av stadgan är utan tvekan ett **tveeggat svärd**. Å ena sidan stärks skyddet för enskildas grundläggande rättigheter; å andra sidan kan privatpersoner som agerar i enlighet med nationell lagstiftning förlora målen.
Det är därför mycket viktigt att veta vilka av stadgans bestämmelser som har horisontell direkt effekt. Mer information om detta hittar du i del III, avsnitt 7.

**3. När en nationell lag genomför EU-rätten**

Enligt EU-domstolen genomför en nationell lag EU-rätten när den ”faller inom EU-rättens tillämpningsområde” (se domen i mål C-617/10, *Åkerberg Fransson* , punkterna 17–23). Därmed är stadgan tillämplig på samtliga nationella lagar **som "faller inom unionsrättens tillämpningsområde"**, och endast på sådana lagar.
Vid första anblicken verkar denna kryptiska formulering inte klargöra stadgans tillämpningsområde. Före Lissabonfördraget åberopade dock EU-domstolen samma formulering avseende tillämpningsområdet för de grundläggande rättigheterna när dessa skyddades som allmänna principer i EU-rätten. I rättspraxis förtydligas formuleringen om EU-rättens genomförande/tillämpningsområde. Detta innebär att
stadgans skydd inte kan aktiveras endast genom att man påstår att det aktuella målet rör en nationell lag som åsidosätter en grundläggande rättighet i stadgan, utan att
en nationell lag i stället faller inom EU-rättens tillämpningsområde, och därmed även stadgans, då någon av EU:s primär- eller sekundärrättsliga bestämmelser kan tillämpas på det aktuella fallet, och inte bara den bestämmelse i stadgan som påstås ha blivit åsidosatt.
Med andra ord **måste den situation i vilken överträdelsen sker omfattas av EU:s regler**. I del III, avsnitt 2 finns en förteckning över situationer där detta kriterium är uppfyllt.
Förutom stadgans bestämmelser kan inga andra EU-bestämmelser aktivera stadgans skydd. Bestämmelserna i fördragen (EU-fördraget och EUF-fördraget), som ger EU befogenhet att agera på vissa områden, kan i sig inte aktivera tillämpningen av stadgan. Stadgan kan dock åberopas om överträdelser av de grundläggande rättigheterna sker på just de områden där EU-lagstiftaren, i enlighet med sina lagstiftningsbefogenheter, har antagit rättsakter.
Artikel 30 ger t.ex. skydd mot uppsägning utan grund. EU har den rättsliga befogenheten att anta lagar som reglerar uppsägning, men har inte utövat denna befogenhet. Därför kan inte ett beslut att säga upp en arbetstagare ifrågasättas enligt artikel 30 i stadgan om det inte finns någon anknytning till EU-rätten, se. t.ex. domen i mål C-117/14, *Poclava*.

**3.1 Ett praktiskt exempel**

Följande två mål avser nationella regler som hindrar juridiska personers tillgång till rättshjälp. Stadgan, dvs. artikel 47 tredje stycket om rätt till rättshjälp, kan dock endast tillämpas på ett av dessa mål.

***Målet Alfa****: Alfa, ett tyskt företag som är verksamt inom naturgassektorn, vill väcka talan för att fastställa Tysklands skadeståndsansvar enligt EU-rätten. På grund av att Tyskland inte har införlivat två EU-direktiv om marknadsföring av naturgas inom den fastställda tidsfristen har Alfa gjort stora ekonomiska förluster. Då Alfa inte har några inkomster och inga tillgångar kan företaget inte betala för advokat och ansöker därför om rättshjälp. Enligt de tyska reglerna kan dock endast fysiska personer få rättshjälp. Alfa ifrågasätter dessa regler vid en nationell domstol.*

***Målet Beta****: Beta, ett portugisiskt handelsföretag som handlar med jordbruksprodukter vill väcka talan mot Omega, ett annat handelsföretag med säte i Portugal, för att driva in en fordran för en tjänst som utförts i Portugal. Beta har dock inte några inkomster och inga tillgångar och kan inte betala för advokat. Företaget ansöker om att få rättshjälp, men ansökan avslås eftersom det enligt Portugals regler endast är fysiska personer som kan få rättshjälp. Beta ifrågasätter dessa regler vid en nationell domstol.*

***Alfa kan åberopa stadgans skydd men inte Beta. Varför?***

Den talan som Alfa vill väcka mot Tyskland har som mål att göra gällande en rättighet som omfattas av EU-rätten, nämligen rätten att få ersättning från medlemsstaterna för skador som orsakats av att dessa inte fullgjort sina skyldigheter enligt EU-rätten (t.ex. skyldigheten att införliva EU-direktiv inom den fastställda tidsfristen). Det rör sig därför om mer än enbart ett påstående om att en av stadgans bestämmelser har åsidosatts.

Målet Beta rör däremot inte någon unionsrättslig bestämmelse, annan än den bestämmelse i stadgan som påstås ha blivit åsidosatt. Alla aspekter av målet begränsas till en enskild medlemsstats territorium (därför kan inte fördragets bestämmelse om fri rörlighet tillämpas), och den talan som Beta vill väcka har inte att göra med en situation som regleras av EU-rätten. Det finns inte heller någon EU-lagstiftning om tillgång till rättshjälp vid rättegångar i medlemsstaternas domstolar.

Målen Alfa och Beta har inspirerats av två verkliga mål som EU-domstolen har avgjort, nämligen mål C-279/09, *DEB*, och mål C-258/13, *Sociedade Agrícola*.

**4. När stadgan inte är tillämplig**

Stadgan kan inte åberopas för att väcka talan mot ett åsidosättande av de grundläggande rättigheter som beror på att en nationell lag inte genomför EU-rätten (se avsnitt 2).

Detta betyder inte att personerna som påstår att deras grundläggande rättigheter har åsidosatts berövas sitt skydd. Beroende på omständigheterna i det enskilda fallet måste de däremot inge sina klagomål till de nationella domstolarna eller till Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna.

**Frågan** är **inte** *om* det finns en dörr man kan knacka på för att söka skydd, utan snarare ***vilken*** **dörr man ska knacka på**.

Sidan ”Vem kontaktar man?” ger viss information om vart man kan vända sig för att få kvalificerad hjälp med att ta reda på vilken åtgärd som är den rätta. Rättstillämpare kan dessutom hitta närmare förklaringar av stadgans tillämpning och effekter i del III.

Senaste uppdatering: 24/10/2018

Den här sidan sköts av Europeiska kommissionen. Informationen på denna sida avspeglar inte nödvändigtvis Europeiska kommissionens officiella ståndpunkt. Kommissionen påtar sig inte något som helst ansvar för information eller uppgifter som ingår eller åberopas i detta dokument. Vänligen läs den rättsliga informationen för upplysningar om upphovsrätten till EU-sidor.